

Investigating the Role of Natural Land Features in the Stability of Border Security (Case Study: Iran-Pakistan Border)

Mohammad Sadegh Talebi

Corresponding author, Assistant Professor Department of Geography, Faculty of Humanities, Meybod University, Meybod, Iran. E-mail: talebi@meybod.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Paper

Article history:

Received: 31 August 2024
Received in revised form: 29 December 2024
Accepted: 30 December 2024

Keywords:

border,
border security,
border control and
management,
passive defense

ABSTRACT

Borders actually determine the boundaries of the territory of sovereignty and ownership of a government and separate and distinguish countries and governments from each other. Ensuring the security of borders is always one of the important and practical issues in political geography, which not only has not decreased in importance with the passage of time, but new criteria and issues have also been added to it. Natural hazards affect border security and passive defense in terms of military actions. The most important geographical factors affecting border security in land areas are spatial and spatial relations, topography and drainage, geology and soil, and vegetation and weather (climate). This research, using descriptive and analytical methods as well as library documents, seeks to answer the question: What effect the topography of the land can have on the border security stability on the Iran-Pakistan border. The results of the research show that the topography of the land, such as heights and inaccessible places, can have a great impact on the security of the borders of Iran and Pakistan, and the establishment of border posts and nobles can prevent and cause enemy invasion, infiltration of invading elements, smuggling of goods, etc. The security of the border areas and consequently the security of the country is provided.

Cite this article: Talebi, M.S. (2024-2025). Investigating the role of natural land features in the stability of border security (case study: Iran-pakistan border). *New Geopolitics Research*, 1 (2), 197-213.

© The Author(s).

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.1.2.11>

Introduction

Natural effects affect the security of borders in terms of military measures, consideration of border lines by natural factors is considered one of the important geostrategic and geopolitical points throughout the history of Iran, because of its dynamic nature. We have always faced fundamental changes in border. Lines, and Indeed, stabilization of borders requires a strong environmental management.

In order to survive, every country needs security both inside and outside its borders, and for its political life it must have a good relationship with its neighbors. Considering the fact that Iran borders 15 countries and is considered one of the countries with a largest number of neighbors, or in other words, it has neighbors from both land and water borders, any challenge in these neighbors threatens the security of Iran.

The borders of any country, regardless of the fact that it protects the existence of that country, has the greatest impact on the security and independence of that country; controlled borders establish the government's sovereignty over the entire territory of that country. On the contrary, every form of weakness in the border control will damage the country's sovereignty. Having safe and secure borders is one of the components of a country's power. The issue of the border is considered a very effective and important issue in relation to security and its preservation. For this reason, maintaining security and maintaining territorial integrity and the border issue have a high strategic position and weight for governments.

Methodology

The current research is based on the purpose of application and the method of its investigation is descriptive-analytical. After examining the theoretical foundations, the characteristics related to the scope of the research have been described and analyzed through the documentary method. The method of collecting information is through the review of texts, sources, books, articles, and the review of maps and observation, and the method of reviewing the findings is qualitative.

Results and Discussion

Natural resources and complications on the ground are the best obstacles to the realization of non-active defense. One of the cheapest ways of defense is to use nature. Mountains, valleys, rivers, caves and forests can be an obstacle to the way of the enemy. Height is one of the most effective criteria in defense and is of particular importance in this area. Considering that the main goal in passive defense is to carry out a series of plans and actions in order to reduce vulnerability to enemy threats and stability of security, the access to heights reduces vulnerability and is a contributing factor in defense. It is considered inactive.

One of the important factors in the territorial defense of regions is the slope and changes in the slope. Different slopes can create different conditions in the area for local and enemy forces. For example, slopes greater than 7% are limiting for any type of activity and can be effective in various combat activities such as determining the movement of troops during operations and the speed of troops and their path, etc. The slope of the land, the direction of the slope and

topography in the transfer of infantry, the movement and relocation of military equipment and tools, the angle of view, ammunition, the shape of trenches, the type of military equipment and tools, and dozens of other items that are used in a military operation can affect military operation. Perhaps these factors are such that they prevent an operation and can act as a positive parameter.

Conclusions

Countries located in a geographical area affect each other and are influenced by each other due to factors such as geography, history, economy and culture. A deep look at the developments of the Islamic Republic of Iran and Pakistan shows that these two countries have been influenced by each other due to their neighborhood as well as historical, cultural, linguistic and religious issues. Iran's national security environment in the east is considered an unstable and turbulent region.

The topographical conditions and the elevation and elevation of the earth's surface, in other words, the geomorphological effects of the earth, are under the influence of the factors that cause them, which are diverse and numerous. Based on the topographical maps of the studied area and field surveys, various phenomena such as mountains, hills and many low and flat areas along the Iran-Pakistan border can be observed, which can have a positive or sometimes negative effect on the security of the border, and consequently it has areas adjacent to the border and the country. The difficulty of traffic and the impossibility of using normal and light vehicles in the highlands by foreign and invading forces or even unauthorized and infiltrating passers-by, the high points overlooking the surrounding lands and areas, especially the points of Souq Al-Jishi in the region, for the establishment of checkpoints and lookouts, especially in the Baluchistan region Iran and also Baluchistan state of Pakistan are considered as positive points affecting border security.

بررسی نقش عوارض طبیعی زمین در ثبات امنیت مرزی (مطالعه موردی: مرز ایران و پاکستان)

محمد صادق طالبی ✉

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه میبد، میبد، ایران. رایانامه: [Email: talebi@meybod.ac.ir](mailto:talebi@meybod.ac.ir)

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۱۱</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۰/۱۰</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: مرز، امنیت مرز، کنترل و مدیریت مرز، پدافند غیرعامل، ثبات امنیت مرزی</p>	<p>مرزها در واقع تعیین کننده حدود قلمرو حاکمیت و مالکیت یک دولت هستند و کشورها ودولتها را از یکدیگر جدا و متمایز می کنند. تامین امنیت مرزها، همواره یکی از موضوعات مهم و کاربردی در جغرافیای سیاسی می باشد که نه تنها با گذشت زمان از اهمیت آن کم نشده بلکه معیارها و مسائل جدید نیز به آن اضافه گردیده است. عوارض طبیعی از نظر اقدامات نظامی بر امنیت مرزها و پدافند غیرعامل تاثیر گذارند. مهم ترین عوامل جغرافیایی مؤثر بر امنیت مرزها در مناطق خشکی، روابط مکانی و فضایی، توپوگرافی و زهکشی، زمین شناسی و خاک، پوشش گیاهی و آب و هوا (اقلیم) هستند. این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی و با بهره گیری از اسناد و مدارک کتابخانه ای به دنبال پاسخ به این موضوع است که توپوگرافی زمین چه تاثیری در ثبات امنیتی مرزی در مرز ایران و پاکستان می تواند داشته باشد. نتایج حاصل از تحقیق نشان می دهد که توپوگرافی زمین نظیر ارتفاعات و نقاط صعب العبوری تواند تاثیر زیادی در امنیت مرزهای ایران و پاکستان داشته و با استقرار پاسگاه های مرزی و اشراف دید از تهاجم دشمن، نفوذ عناصر مهاجم، قاچاق کالا و... جلوگیری و باعث امنیت نواحی مرزی و به تبع آن امنیت کشور را فراهم می گردد.</p>

استناد: طالبی، محمدصادق (۱۴۰۳). بررسی نقش عوارض طبیعی زمین در ثبات امنیت مرزی (مطالعه موردی: مرز ایران و پاکستان). پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی، ۱(۲)، ۱۹۷-۲۱۳.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.1.2.11>

ناشر: دانشگاه لرستان

مقدمه

جغرافیا در ردیف اولین دانش‌هایی قلمداد می‌شود که انسان به آن دست یافته است. این علم به مطالعه محیط و مکان می‌پردازد و در قالب دو بخش انسانی و طبیعی در نظر گرفته می‌شود. تأثیر جغرافیا بر زندگی انسان بر همگان واضح و مبرهن است؛ امروزه از جنبه سیاسی و امنیتی به جغرافیا نگرین شده و کشورها سعی می‌کنند از ویژگی‌های جغرافیایی به منظور افزایش امنیت، به دست آوردن قدرت و توسعه منافع ملی استفاده کنند. توجه به عامل جغرافیا از اواخر قرن نوزدهم منجر به شکل‌گیری اصطلاح ژئوپلیتیک شد، که به بررسی عوامل جغرافیایی مؤثر بر سیاست می‌پردازد (شوازی، ۱۳۸۶: ۶۳).

یکی از مؤلفه‌های مهم تأمین امنیت به‌عنوان دائمی‌ترین و فراگیرترین نیاز بشری، داشتن مرزهای مطمئن است؛ مرزهای مطمئن، از مؤلفه‌های امنیت و قدرت هر کشوری به‌شمار آمده و اهرم مهم سیاست حسن همجواری، متغیر مؤثر در سیاست خارجی و در نهایت عامل بهبود موقعیت کشور در نظام بین‌المللی است (پيله ور، ۱۳۸۵: ۳).

عوارض طبیعی از نظر اقدامات نظامی بر امنیت مرزها تأثیرگذارند. در نظر گرفتن خطوط مرزی براساس عوامل طبیعی یکی از نقاط مهم ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک در طول تاریخ ایران محسوب می‌شود که به دلیل دینامیکی بودن، همواره با تغییرات اساسی در خطوط مرزی مواجه بوده‌ایم؛ بنابراین تثبیت مرزها نیازمند یک مدیریت محیطی قوی است (لطفی و موسی زاده، ۱۳۹۷: ۱۱۸). هر کشوری برای بقا نیازمند امنیت، چه در داخل و چه در خارج از مرزهای خود است، و برای حیات سیاسی خود باید با همسایگان خود رابطه خوبی داشته باشد. با توجه به این که ایران با ۱۵ کشور همسایه است و جزو پرهمسایه‌ترین کشورها محسوب می‌شود، و مرزهای آبی و خاکی گسترده‌ای با همسایگان خود دارد، هرگونه چالش و ناامنی در مرزهایمان با این همسایگان، امنیت کشور ما را با تهدید مواجه می‌نماید (حمزه و رنجبر کلور، ۱۳۸۹: ۲).

امنیت مرز هر کشور، عامل بسیار مؤثری برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی، حاکمیت ملی و امنیت داخلی، وضعیت اقتصادی، فرهنگی و ایدئولوژیکی، دیپلماسی و حتی ترکیب نظامی آن کشور بوده، و از حیث پدافند غیرعامل اهمیت آن را دو چندان می‌نماید (لطفی و موسی زاده، ۱۳۹۷: ۱۰۸).

مرز در نظریه‌های سیاسی و امنیتی نقش خاصی دارد. نه فقط از نگاه استراتژیکی، نظامی و امنیتی، بلکه در مفهوم فلسفی، جایگاه مرزها در تغییر نهادهای سیاسی و حاکمیتی اهمیت دارد. در گذر زمان مرزها تعیین شده، تغییر یافته و گاهی ناپدید می‌شوند، و معنی و مفهومشان دگرگون می‌گردد. با این حال مرزها هرگز از بین نمی‌روند (امینی قشقایی، ۱۳۹۹: ۶۱).

تأمین امنیت مرزها، یکی از مباحث مهم و کاربردی ژئوپلیتیک محسوب می‌شود که در گذر زمان به طور مستمر بر اهمیت و چالش‌های ناشی از آن افزوده شده است. در واقع صاحب‌نظران معتقدند، داشتن مرزهای امن در اعمال سیاست حسن همجواری در هر کشوری نقش مهمی داشته و از کاربرد وسیعی برخوردار است. چالش‌های مرزی در این بازه زمانی ضرورت توجه به ابعاد گوناگون آن، به‌ویژه از بعد امنیتی را نمایان می‌سازد. علاوه بر این، اثرات آشکار و واضح مرزهای هر کشور بر استقلال، اقتدار ملی، امنیت داخلی و ... آن کشور، اهمیت پرداختن به تأثیرات امنیتی مرزها را برملا می‌سازد. یکی از مسائلی که همواره با مرز عجین است، حفظ امنیت مرزها و طرق رسیدن به آن است (اخباری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۲). در واقع، امنیت داخلی هر کشور از هر حیث به حفظ امنیت مرزها بستگی دارد و به تعبیری امنیت کشورها متأثر از امنیت مرزهاست. امنیت مرزی یعنی ممانعت از هر فعالیت غیرقانونی در امتداد مرزهای یک کشور و قانونی کردن جابجایی افراد و حمل و نقل کالا، از معابر مجاز. بنابراین امنیت در ابعاد گوناگون در قلمرو هر حکومت، متأثر از امنیت مرزها است و هر ناامنی در مرز، زمینه بروز بی‌ثباتی اقتصادی، سیاسی و نظامی را در داخل کشور فراهم می‌کند. در مقابل امنیت مطلوب می‌تواند در امنیت مرزی و داخلی کشور نقش برجسته‌ای داشته باشد (زنگی، ۱۳۸۹: ۸۵). مرزها در روابط سیاسی دو کشور همجوار نقش مؤثری دارد. اگر امنیت کشوری از طرف مرزی مشخص مختل گردد، قطعاً روابط آن دو کشور کدر، و در صورت افزایش ناآرامی، سبب قطع روابط می‌شود. شناسایی پارامترهای مؤثر در راهبرد حفظ امنیت مرز حائز اهمیت است. یکی از مرزهایی که امنیت آن نیاز به جست‌وجوی مدل‌های کنترلی و سیاست‌گذاری‌های خاص دارد، مرز جمهوری اسلامی ایران با جمهوری پاکستان است. روابط ایران و پاکستان، به‌عنوان دو کشور همسایه، با توجه به قرابت

جغرافیایی و داشتن نقاط مشترک فراوان، می‌تواند در فضای ویژه تحلیل شود (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۵). مرزها و مناطق مرزی شرق کشور در طی سه دهه گذشته به دلیل شرایط اقلیمی، اقتصادی و اجتماعی در داخل، و وضعیت خاص امنیتی و سیاسی در کشورهای افغانستان و پاکستان، با چالش‌ها و تهدیدات امنیتی متعددی روبرو بوده است. فقدان امکانات لازم برای پایش مداوم مناطق استراتژیک، گستردگی مرزها، بی‌ثباتی دولت‌های همسایه یا اتخاذ سیاست‌های خصمانه از طرف آن‌ها، و وجود گروه‌های تکفیری همواره بر آتش این چالش‌ها افزوده است. از این‌رو، ایجاد امنیت پایدار در منطقه شرق کشور از دغدغه‌های همیشگی سیاست‌گذاران امنیتی کشور بوده است (اخباری و همکاران ۱۳۹۹: ۱۹۳). در سال‌های اخیر مطالعات گسترده‌ای در زمینه ثبات امنیتی مرزها با رویکرد دفاع غیرعامل صورت گرفته است که می‌توان به مواردی نظیر پژوهش‌های اخباری و همکاران (۱۳۹۹)، لطفی و موسی زاده (۱۳۹۷)، کریمی و همکاران (۱۳۹۸)، یاری و اسفندیاری (۱۳۹۶)، ابراهیم زاده و همکاران (۱۳۹۵)، ستاره و همکاران (۱۳۹۲)، زرقانی (۱۳۹۲) و رجایی (۱۳۸۸) اشاره کرد.

ایران به دلایلی از جمله گستردگی مرزها، تعدد همسایگان، نابسامانی‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی در کشورهای هم‌جوار، تحمیلی بودن غالب مرزها، گروه‌های فرهنگی، قومی و مذهبی مختلف، و عدم تعادل منطقه‌ای، با مشکلات مختلفی در کنترل و مدیریت مرزهای خود مواجه است. به گونه‌ای که می‌توان برخی از مرزهای کشور را بحران‌زا نامید. در این میان مدیریت مرزهای شرقی کشور به مراتب دشوارتر، پرهزینه‌تر و درعین حال ناکارآمدتر از سایر مرزهای کشور بوده است. قاچاق مواد مخدر، قاچاق انسان و تردهای غیرقانونی اتباع پاکستان و افغانستان، قاچاق سوخت و کالا، فعالیت گروه‌های تروریستی و اشرار، علاوه بر آن که سبب ناامنی در شرق کشور، وارد آوردن خسارات اقتصادی فراوان و خروج سرمایه‌های کشور و گسترش پدیده شوم اعتیاد در کشور شده است، موجب به شهادت رسیدن شمار زیادی از نیروهای انتظامی و امنیتی کشور شده است؛ به گونه‌ای که مسائل مذکور همواره از مشکلات و دغدغه‌های مرزبانان، نیروهای امنیتی، مسؤولان سیاسی و امنیتی محلی و ملی و ساکنان مناطق مرزی بوده است (پیشگاهی فرد و میرزاده، ۱۳۹۲: ۶۲). در واقع در این تحقیق به دنبال پاسخ به این سوال هستیم که عوارض طبیعی سطح زمین، چه تأثیری بر ثبات امنیت مرزهای مشترک ایران و پاکستان دارد. با توجه به نقش توپوگرافی و عوارض طبیعی زمین در ثبات امنیتی مرزی ایران و پاکستان، در این تحقیق تأثیر این مهم مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مبانی نظری

مرز

اعمال حاکمیت به مفهوم داشتن قدرت برای اعمال اراده بر چیزی یا کسی یا موضوعی در قلمرو جغرافیایی معین است. حاکمیت و حکومت مفاهیمی هستند که از بار سیاسی برخوردارند و صفت بارز یک بازیگر سیاسی یا نهاد سیاسی‌اند. حاکمیت عبارت است از: برخوردار بودن از قدرت اعمال اراده و خواست از سوی بازیگر و یا نهاد سیاسی بر افرادی نظیر ملت، اشیا و املاک و ثروت‌ها. فرایندهای تصمیم‌سازی، اعمال اراده سیاسی و ... در قلمروهای جغرافیایی گوناگون، بسته به مقیاس و اندازه بازیگر و نهاد سیاسی، در قلمروها و سطوح جغرافیایی مختلف شامل محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای، ملی و جهانی انجام می‌پذیرد. بارزترین وجه اعمال حاکمیت از سوی بازیگران و نهادهای سیاسی حکومتی، حاکمیت در قلمرو جغرافیایی کشورهاست که به فضای ملی موسوم است. علاوه بر وجه اعمال حاکمیت در مقیاس ملی، وجه دیگر اعمال حاکمیت در مقیاس بین‌المللی است که ناشی از توسعه نظام‌های بین‌المللی و فراقشوری است که اختصاص به کشوری خاص ندارد و موضوع مشترک تمامی یا بخشی از کشورهای جهان است، و در قالب نهادهای بین‌المللی جهانی، نظیر سازمان ملل متحد و یا سازمان‌های منطقه‌ای نظیر اتحادیه اروپایی، شکل گرفته است (حافظ نیا، ۱۳۹۲: ۱۵۵-۱۵۶).

به خطوطی که محدوده قلمرو تحت حاکمیت یک حکومت را مشخص کند مرز می‌گویند. مرز عامل جدایی یک کشور از دیگر واحدهای مجاور آن است (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۶۹). مرز پدیده‌ای فضایی است که منعکس‌کننده قلمرو حاکمیت سیاسی یک دولت بوده و بر اساس مقررات در مقابل حرکت انسان، انتقال کالا و ... مانع ایجاد می‌کند (حزبای و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۲۱). آخرین حد قلمرو زمینی، هوایی، دریایی و تحت الارضی هر کشور را مرز آن کشور می‌گویند. مرز و بوم بیان‌کننده موجودیت یک سرزمین و

خط پیرامونی جداکننده آن از دیگر سرزمین‌های سیاسی است. مرز از مفهوم محدوده آمده است که مفهوم محدودی سرزمینی را می‌رساند (مجتهد زاده، ۱۳۷۷: ۳۴).

مرزها در واقع تعیین‌کننده حدود قلمرو حاکمیت و مالکیت یک دولت هستند و کشورها و دولت‌ها را از یکدیگر جدا و متمایز می‌کنند (حافظ نیا، ۱۳۹۲: ۲۸۱). موقعیت مرز ممکن است اهمیت اساسی در گرفتار شدن حکومت داشته باشد. مردم و مکان‌هایی که در نزدیکی مرز قرار دارند، گاه با موانع و مشکلات و محدودیت‌هایی مواجه می‌شوند، و چنین به نظر می‌رسد که تنها یک ابزار برای مرکز سیاسی هستند. ملاحظات سیاسی ممکن است حتی تخریب سیستم مسکونی موجود را به دنبال داشته و یا نیازهای محلی نظم‌یافته همانند پیوندهای اجتماعی و وابستگی مذهبی را به خطر اندازد. بنابراین مردمی که در مناطق مرزی زندگی می‌کنند، اغلب هویت‌های مذهبی‌شان را تقویت می‌کنند (جان پرور و همکاران، ۱۴۰۰: ۷۴).

مهم‌ترین و اصلی‌ترین کارکرد مرز، ایجاد مانع در برابر حرکت انسان، کالا و افکار است که تحت عنوان، امنیت مرز نیز خوانده می‌شود. امنیت مرزی به معنای جلوگیری از هرگونه اعمال خلاف قانون در طول مرزهای یک کشور، و قانونی کردن تردد اشخاص و حمل کالا با رعایت ضوابط قانونی و از طریق دروازه‌های مجاز مرزی است (زرقانی، ۱۳۸۲: ۱۸).

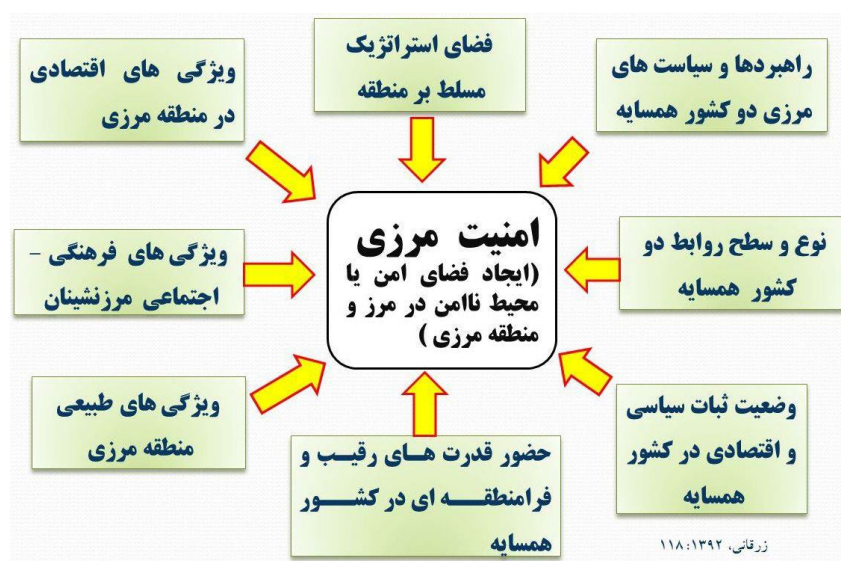
کنترل و مدیریت مرز

کنترل و مدیریت مرز اغلب به روش‌ها و فناوری‌هایی اشاره می‌کند که به افراد، دولت‌ها و حکومت‌ها کمک می‌کند تا مسائل مرزی، عبور و مرور افراد و کالاها، استفاده بهینه از منابع مشترک و... را منطبق با قوانین و مقررات کشور انجام دهند (واعظی، ۱۳۹۰: ۱۸). به عبارت دیگر، کنترل و مدیریت مرز، مکانیسمی برای تضمین امنیت مرزهای ملی و نیز تنظیم حرکات قانونی در طول مرزها برای دستیابی به نیازهای متفاوت ملت توسط ارتباط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است که از طریق مرزها فراهم می‌گردد. بنابراین کنترل و مدیریت مرز، محدوده کنترل امور اجرایی مرزها شامل اطمینان از حفظ حرمت و برقراری نظم و امنیت در طول مرزها را مشخص می‌کند (جان پرور و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۴ و مهکویی، ۱۳۹۷: ۱۲۶). سعی و تلاش کشورها بر این امر متمرکز است تا مرزهای آن‌ها جز در نقاط و مسیرهای مجاز، غیرقابل نفوذ باشد، تا به این وسیله حاکمیت آن‌ها بر سرزمین خود دچار خدشه نشده و امنیت کشور در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی آسیب نبیند. بر اساس راهبردهای متفاوت در زمینه کنترل مرزها و با عنایت به موقعیت مرزها و تحولات فضای داخلی و محیط‌های بیرونی، سه نوع مدل مدیریتی مشتمل بر مدل مدیریتی نظامی-انتظامی، مدل مدیریتی کارکردی و توسعه‌گرا، و مدل ترکیبی و همه‌جانبه برای مرزها و مناطق مرزی کشورها قابل طرح است (کریمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴۵).

امنیت مرز

امنیت مرزی به معنای جلوگیری از هرگونه اعمال خلاف قانون در طول مرزهای یک کشور، و قانونی کردن تردد اشخاص و حمل و نقل کالا و حیوانات اهلی با رعایت ضوابط قانونی از طریق دروازه‌های مجاز مرزی است. بدیهی است امنیت مرزها پشتوانه‌ای محکم برای امنیت در ابعاد متنوع آن در داخل کشور است. هرگونه ناامنی در مرز قادر است در سیستم‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی اجتماعی و نظامی داخل کشور اختلال ایجاد نماید، و در مقابل، امنیت مطلوب قادر است در حد خود در امنیت مرزی و داخلی کشور سهم بسیار برجسته‌ای را به خود اختصاص دهد (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۰). به‌طور کلی عوامل متعددی بر امنیت مرزها تأثیر می‌گذارند که از آن جمله می‌توان به ساختار نظام حکومتی و تضادهای ایدئولوژیک، وضعیت ژئوپلیتیکی و حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای، نوع نگرش و رفتار حکومت‌ها نسبت به مرز، ذخایر و منابع موجود در منطقه مرزی و ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی حکومت‌ها و ملت‌ها در دو سوی مرز، نحوه پراکندگی اقلیت‌ها و ... اشاره کرد (حجازی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۲۲ و Druck, 2023: 75). بنا بر تعریفی دیگر، امنیت مرزی عبارت است از: صیانت از خطوط قراردادی وضع شده برای بخش پایانی پیرامون محیط زیست یک واحد سیاسی، در مقابل تعرضات احتمالی که از سوی دیگر بازیگران طراحی و به اجرا گذارده می‌شود (Fornúsek and Gabriela Bartoszewicz, 2022: 40). براین اساس، در صورتی که کنترل مرز از لحاظ جلوگیری از ورود و خروج افراد، کالا و ... مشکل باشد و امکان بالقوه برای تردد

غیر مجاز و قاچاق کالا، مواد مخدر و ... بیشتر گردد، اصطلاحاً می‌گوییم مرز آسیب‌پذیری بیشتری دارد. تردد اشخاص از دروازه‌های رسمی و غیررسمی مطابق با آیین‌نامه‌های تصویبی، حمل و نقل کالا از دروازه‌های مجاز و مطابق با آیین‌نامه‌های گمرکی، عدم حمل مواد مخدر و سایر کالاهای غیر مجاز از مرزهای غیرمجاز، همکاری مرزبانان دو کشور همسایه در مسیرهای مختلف توافق شده، برهم نخوردن آرامش مرزی و عدم درگیری‌ها و اختلافات مرزی، وجود ارتباطات و مبادلات قانونی مردم (اهالی دو سوی مرز)، اجرای قوانین و آیین‌نامه‌های مرزی مصوب برای مأموران مرزی و دیگران، از جمله کارکردهای امنیت مرزی است (جلالیان، ۱۳۹۸: ۷۰). وضعیت روابط سیاسی دو کشور همسایه، میزان اعمال حاکمیت دولت کشور همسایه در قلمرو خود، مسائل اقتصادی، وابستگی‌های قومی و مذهبی مرزنشینان دو طرف، واپایش مطلوب مرزها، عمران مرزها، موازین قانونی، هماهنگی بین سازمان‌ها و ارگان‌های مرتبط، ایجاد تسهیلات برای مرزنشینان و آموزش همگانی، از جمله عوامل مؤثر در امنیت مرزها قلمداد می‌شود (لطفی و موسی زاده، ۱۳۹۷: ۱۲۰).

شکل ۱. مدل عوامل مؤثر بر امنیت مرزی منبع: (اخباری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۷)

نقش تجهیزات و فناوری‌های نوین در کنترل مرزها

پیشرفت‌های روزافزون در فن‌آوری و تجهیزات، قرن حاضر را به قرن انفجار اطلاعات موسوم کرده است. در این مسیر باید جوامع خود را با آخرین دستاوردهای بشری آشنا و مجهز نمایند. نیروی‌های مرزبانی که حفظ امنیت مرز تا عمق کشور را به عهده دارند باید به تجهیزات و فن‌آوری پیشرفته برای این امر مجهز باشند. برقراری امنیت در مرز نیازمند امکانات تسلیحاتی، ارتباطی و خدماتی متناسب با شرایط فیزیکی و جوی منطقه مرزی است؛ به نحوی که تحرک و حضور سریع نیروهای مرزی را در کوتاه‌ترین مدت در هر منطقه‌ای از مرز که لازم باشد تامین نماید. طبق نظر کارشناسان، تجهیزات و فن‌آوری‌های لازم برای کنترل مرزها مشتمل بر تجهیزات فیزیکی-فنی کنترل مرز (سیم خاردار، فنس کشی، برج‌های دیده‌بانی، برجک‌ها و پایگاه‌های مرزی، دیوارهای بتنی و جاده‌های مرزی)، تجهیزات الکترونیکی و مراقبتی (رادار، دوربین‌های حرارتی و دید در شب، بالن، هواپیمای بدون سرنشین و تنظیم آن‌ها با بی‌سیم) است. قطعاً با استفاده از این تجهیزات، ضریب امنیت مناطق مرزی افزایش می‌یابد (میرزائی کهق و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۰).

عوامل جغرافیایی طبیعی تأثیرگذار بر امنیت مرزها

بعضی از عوامل جغرافیایی، تأثیرات زیادی بر وضعیت سیاسی و امنیتی یک کشور می‌گذارند که در ادامه برخی از آن‌ها معرفی می‌شود:

وسعت: هرچند توجه به گستردگی به‌تنهایی و بدون توجه به جمعیت و پراکندگی آن و دیگر ویژگی‌های طبیعی، نظیر توپوگرافی زمین، نمی‌تواند شاخصی برای ارزیابی امنیت باشد و با توسعه فن‌آوری‌های نوین نظامی، صنعتی و ارتباطی، بطور نسبی اهمیت آن کاهش یافته، اما همچنان از شاخص‌های اصلی معادلات امنیتی به حساب می‌آید. وسعت از طریق این مؤلفه‌ها، ضریب امنیتی کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهد: گستردگی و توپوگرافی متنوع، تنوع اقلیمی به دنبال دارد و پتانسیل کشور را در تامین نیازهای اولیه‌اش بالا می‌برد؛ پس ضریب امنیت اقتصادی جامعه افزایش می‌یابد؛ گستردگی کشور سبب تقویت ایمنی از لحاظ نظامی خواهد شد؛ زیرا اشغال و تصرف آن به سختی صورت می‌گیرد؛ زمینه مهاجرپذیری و جذب جمعیت بیشتر را فراهم می‌آورد و در نتیجه بنیه نیروی انسانی آن ارتقا می‌یابد (افتخاری، ۱۳۸۱: ۵۴ و معتمد و مقیمی، ۱۳۷۸: ۹۰).

شکل: منظور از شکل، فاصله قطره‌های یک سرزمین تا مرکز آن است. اصلی‌ترین اثر شکل هندسی، چگونگی اعمال قدرت حکومت مرکزی بر قلمرو تحت سیطره آن است (عزتی، ۱۳۷۷: ۹۰ و پناهی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۵).

موقعیت: موقعیت یک کشور را به دو صورت می‌توان تشخیص داد: ۱. موقعیت ریاضی یا همان طول و عرض جغرافیایی که بر نوع اقلیم مؤثر است؛ ۲. موقعیت نسبی که می‌تواند حالات گوناگونی نظیر موقعیت بری، بحری، گذرگاهی و ... را برای یک سرزمین رقم بزند (موسوی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰۴).

مشخصات ظاهری: ایران به لحاظ وسعت، شانزدهمین کشور جهان و متوسط محسوب می‌شود (مینایی، ۱۳۸۳: ۱۴۳). از نظر شکل جغرافیایی، چهارضلعی نامنظمی است که بزرگترین قطر آن در جهت شمال غربی به جنوب شرقی است، و نیمی از آن کوه‌ها، یک چهارم آن جلگه‌ها و مابقی را صحراها و بیابان‌ها تشکیل داده‌اند (جوانشیری و عندلیب، ۱۴۰۱: ۱۲۱).

در یک دسته‌بندی کلی می‌توان عوامل تأثیرگذار بر امنیت مرزها را به چهار دسته تقسیم کرد:

۱. عوامل جغرافیایی طبیعی ۲. عوامل جغرافیایی انسانی ۳. توسعه مناطق مرزی ۴. تهدیدات نظامی و امنیتی (بهرامی و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۹).

عوامل جغرافیایی طبیعی مؤثر بر امنیت مرزها: رشته جغرافیای طبیعی به تجزیه و تحلیل و سنجش پراکندگی اشکال زمین، آب و هوا، آب‌ها، خاک‌ها و سایر پدیده‌های طبیعی می‌پردازد (شکوئی، ۱۳۹۲: ۳۰).

عوارض طبیعی نیز از نظر اقدام‌های نظامی، بر امنیت مرزها تأثیرگذار هستند. به‌طور معمول مرزهایی که از مناطق کوهستانی، باتلاق‌ها یا جنگل‌های متراکم عبور می‌کنند، کمتر تهدید می‌شوند، و مرزهایی که از مناطق مسطح و کم ارتفاع عبور می‌کنند، به راحتی مورد تهدید دشمن قرار می‌گیرند. در واقع هر جا که حرکت یگان‌های نظامی آسان صورت پذیرد، آن مرز دارای تهدید بیشتر و امنیت کمتر است، و بالعکس. بنابراین مهم‌ترین عوامل جغرافیایی مؤثر بر امنیت مرزها در مناطق خشکی، روابط مکانی و فضایی، توپوگرافی و زهکشی، زمین‌شناسی و خاک، پوشش گیاهی و آب وهوا (اقلیم) هستند (لطفی و موسی زاده، ۱۳۹۷: ۱۱۴).

روش تحقیق

پژوهش حاضر بر اساس هدف، کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. پس از بررسی مبانی نظری از طریق روش اسنادی به توصیف و تحلیل ویژگی‌های مرتبط با محدوده پژوهش پرداخته شده است. روش گردآوری اطلاعات از طریق بررسی متون، منابع، کتب، مقالات، بررسی نقشه‌ها و مشاهده، و روش بررسی یافته‌ها به‌صورت کیفی است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

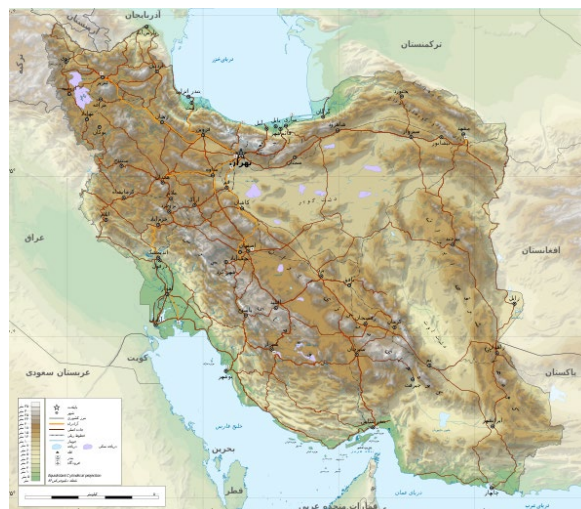
ایران

ایران ۱۶۴۸۱۹۸ کیلومتر مربع وسعت دارد که تنها هفت درصد آن را آب تشکیل می‌دهد. ایران یک کشور در آسیای غربی است و در منطقه خاورمیانه و نیز آسیای مرکزی و قفقاز واقع شده که با کشورهای ارمنستان، آذربایجان و ترکمنستان در شمال، افغانستان و پاکستان در شرق و عراق و ترکیه در غرب مرز دارد. به علاوه ایران در خلیج فارس با کشورهای کویت، عراق، عربستان سعودی، بحرین، عمان، قطر و امارات متحده عربی مرز آبی دارد. ایران یکی از کشورهای وسیع جهان است که در محدوده ۲۵ درجه و سه

دقیقه الی ۳۹ درجه و ۴۷ دقیقه عرض شمالی و ۴۴ درجه و ۵ دقیقه الی ۶۳ درجه و ۱۸ دقیقه طول شرقی واقع شده است (حنفی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۸).

پاکستان

پاکستان بین ۳۰° و ۲۳° و ۴۵° و ۳۶° عرض شمالی و ۶۱° تا ۳۱° و ۷۵° طول شرقی قرار گرفته و مساحت آن برابر با ۷۹۶۰۹۵ کیلومتر مربع است. از حیث موقعیت نسبی این کشور از سوی شمال و شمال غرب با افغانستان، از سوی غرب با ایران، از سوی شمال شرق با چین، از سوی شرق با هند و از سوی جنوب با هند و دریای عمان یا شمال اقیانوس هند محدود می‌شود (حافظ نیا، ۱۳۹۲: ۸۹).

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه (منبع: ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳)

یافته‌های تحقیق

مرزهای ایران و پاکستان

سرزمین کنونی پاکستان که در قرن قبل از میلاد به نام سند خوانده می‌شد، در سال ۱۰۰۰ قبل از میلاد مسکن آریایی‌ها بوده است. بعدها در سال ۵۱۸ میلادی توسط داریوش اول هخامنشی فتح شده و یکی از ساتراپ‌های حکومت هخامنشیان را تشکیل داد و پس از آن زبان و فرهنگ ایرانی در آن اشاعه یافت. در دوره بعد از اسلام نیز در زمان غزنویان و تیموریان این روند ادامه یافت و در دوره نادرشاه افشار و در سال ۱۷۹۳ بلوچستان و سرزمین‌های غرب سند به ایران منضم شد که این وضع تا اواخر قرن نوزدهم ادامه داشت (محمدی و احمدی، ۱۳۹۷: ۲۶۷). نهایتاً با نفوذ و دسیسه‌های انگلستان و تقسیم بلوچستان، مرزهای ایران و بلوچستان (هند انگلیس) مشخص شد (پیشگاهی فرد و میرزاده کوهشاهی، ۱۳۹۳: ۶۷). ایران دارای ۹۲۴/۸ کیلومتر مرز مشترک با پاکستان است که ۶۱۳/۴ کیلومتر از آن مرز خشکی و ۳۱۱/۴ کیلومتر مرز آبی است (اخباری و نامی، ۱۳۹۳: ۱۷۸). مرز ایران و پاکستان از ملک‌سیاه‌کوه شروع می‌شود، از مشرق رباط، میرجاوه و خاش عبور می‌کند، و به رود تهلاب متصل می‌شود. سپس از شمال و مشرق کندی گذشته و به سیاه‌کوه می‌رسد؛ از آنجا تا مقابل تپه کورکیان به سمت جنوب امتداد می‌یابد، و با رود ماشکل تلاقی می‌کند. از آنجا در مسیر رودخانه به سمت غرب می‌رود؛ سپس با گذر از عرض رودخانه در شرق بندر گواتر به دریای عمان منتهی می‌شود (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۳۰۹).

توپوگرافی نواحی مرزی ایران و پاکستان

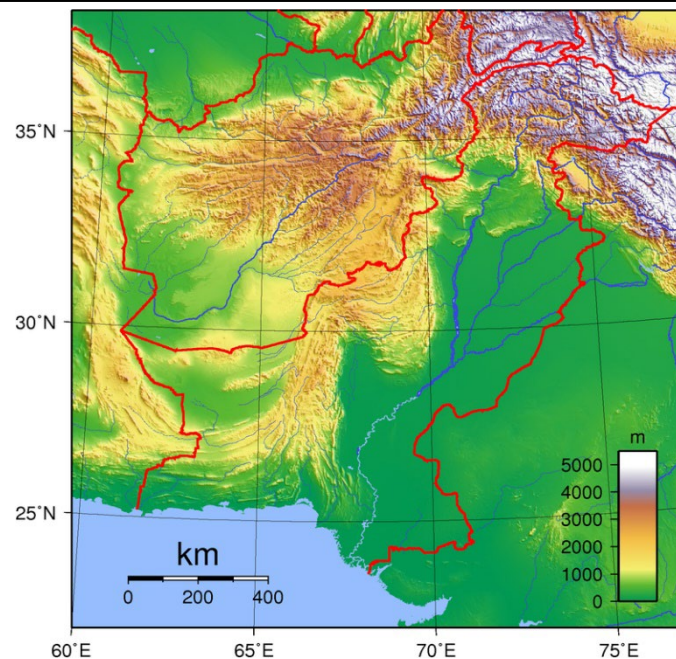
منابع طبیعی و عوارض روی زمین، بهترین موانع جهت تحقق پدافند غیر عامل هستند. یکی از ارزان‌ترین راه‌های دفاع، استفاده از طبیعت است. کوه‌ها، دره‌ها، رودخانه‌ها، غارها و جنگل‌ها، هر کدام می‌تواند مانعی بر سر راه دشمن باشد. بلندی یا ارتفاع یکی از معیارهای تأثیرگذار در دفاع بوده و از اهمیت خاصی در این حوزه برخوردار است. با توجه به اینکه هدف عمده در دفاع غیرعامل

انجام مجموعه‌ای از برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات به منظور کاهش آسیب‌پذیری در مقابل تهدیدات دشمن و ثبات و پایداری امنیت است، بنابراین دسترسی به ارتفاعات باعث کاهش آسیب‌پذیری شده و یک عامل مزیت در دفاع غیرعامل به حساب می‌آید (افتخاری، ۱۳۸۱: ۵۴).

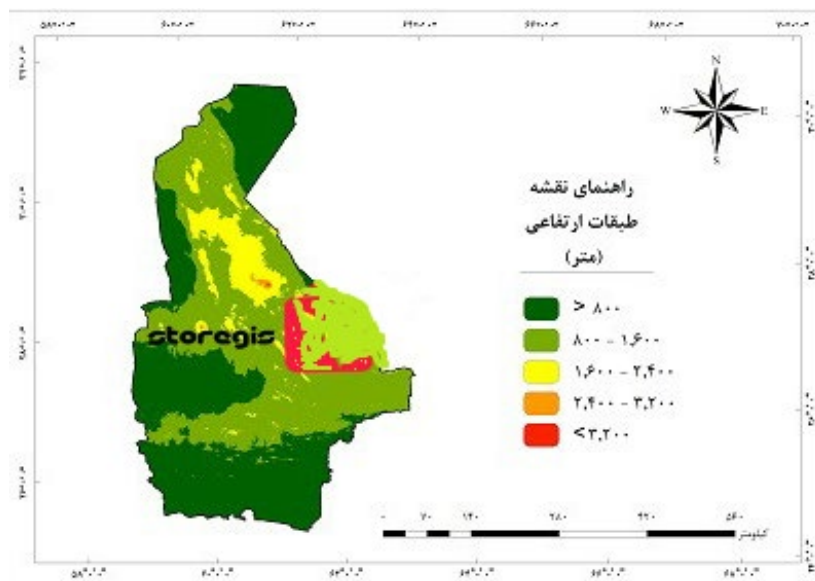

شکل ۳. وضعیت عوارض طبیعی محدوده مورد مطالعه (منبع: نگارنده)

یکی از عوامل مهم در دفاع سرزمینی، شیب و تغییرات شیب است. شیب‌های مختلف می‌تواند شرایط متفاوتی را در منطقه برای نیروهای منطقه و دشمن ایجاد کند. به‌عنوان مثال شیب‌های بیشتر از هفت درصد برای هر نوع فعالیت، محدودکننده بوده و می‌تواند در فعالیت‌های رزمی مختلف مثل تعیین حرکت نیروها در حین عملیات و سرعت نیروها و مسیر آن‌ها و ... مؤثر باشد. شیب زمین، جهت شیب و توپوگرافی در نقل و انتقال نیروهای پیاده، حرکت و جابه‌جایی تجهیزات و ادوات جنگی، زاویه دید، مهمات، شکل سنگرها، نوع تجهیزات و ادوات جنگی و ده‌ها مورد دیگر که در یک عملیات نظامی مورد استفاده قرار می‌گیرد اثر می‌گذارد. چه بسا این عوامل به گونه‌ای باشد که مانع انجام یک عملیات شده و بتواند به‌عنوان یک پارامتر مثبت عمل کند (پناهی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۸). همان‌گونه که در شکل شماره ۳ مشاهده می‌گردد، بخش عمده‌ای از محدوده مرز ایران و پاکستان، کم شیب و به‌صورت تپه‌های کم‌ارتفاع است، که گرچه زمینه دید وسیع و اشراف نیروهای مرزی را فراهم می‌کند، ولی گستردگی منطقه و تعدد تپه‌ها و مسیرهای بین آن‌ها امکان کمین کردن و مخفی شدن نیروهای دشمن را نیز افزایش می‌دهد. ایران بارها با تهدیدهای نظامی از سوی دشمنان خارجی در مرز خود مواجه بوده و از گذشته درس‌های زیادی گرفته، که باید در پرتو تهدیدهای نظامی نامتقارن جدید مورد توجه قرار گیرند. در طول تاریخ ایران، عوامل طبیعی به‌عنوان مرزهای جغرافیایی نقش سیاسی ایفا کرده و نقش مهمی در بسیاری از معاهدات و تصمیم‌های ملی ایفا کرده‌اند؛ به‌عنوان مثال در پیمان گلستان و ترکمنچای پس از دو جنگ روسی و قرن نوزدهم، رودخانه عامل طبیعی تأثیرگذار در مرزها بود که به‌عنوان مرز محدود بین امپراتوری روسیه و قاجار ایران انتخاب شد (حزب‌بوی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۸).

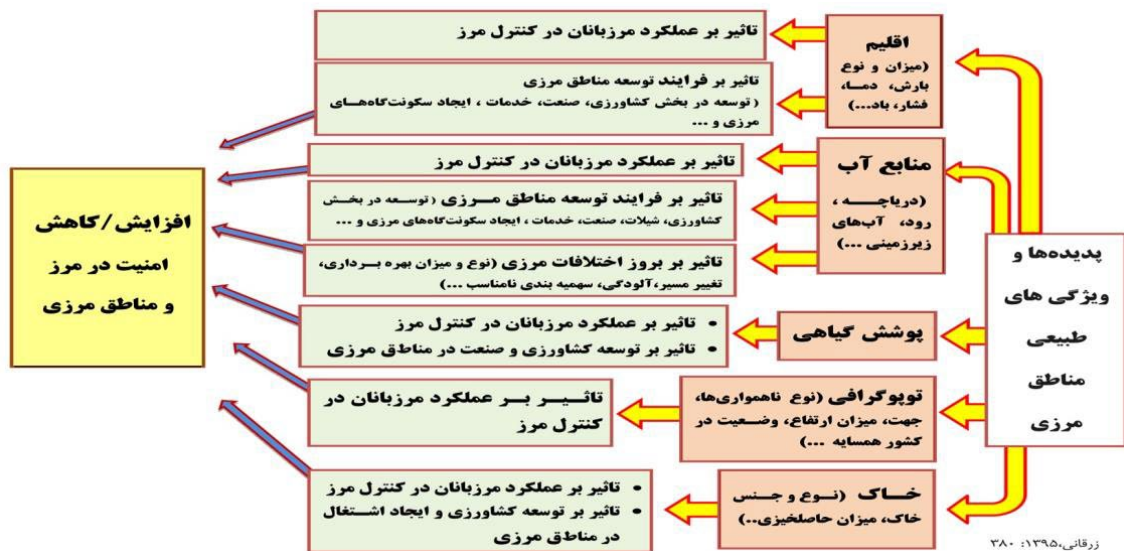
شکل ۴. وضعیت توپوگرافی محدوده مورد مطالعه منبع: (موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب، ۱۴۰۳)

شکل ۵. وضعیت طبقات ارتفاعی محدوده مورد مطالعه (منبع: نگارنده)

با بررسی نقشه توپوگرافی منطقه مورد مطالعه که در شکل شماره ۴، و طبقات ارتفاعی که در شکل شماره ۵ ارائه شده، و تحت تأثیر فرم و فرآیند، می‌توان به نقش واحد کوهستان، آبراهه‌ها و دشت که هرکدام به طریقی می‌توانند نقش به‌سزایی در برقراری امنیت و دفاع داشته باشند، اشاره نمود. واحد کوهستان به دلیل داشتن ارتفاع بیشتر نسبت به سرزمین‌های اطراف دارای اهمیت ویژه‌ای است. بررسی جنبه‌های تاکتیکی ارتفاعات و برجستگی‌های مناطق سرحدی ایران، بیشتر از این جنبه حائز اهمیت است که اولاً روند عمومی و جهت چین‌خوردگی ارتفاعات با امتداد شمالی جنوبی نسبت به میدان عملیات یا مناطق سرحدی است. ثانیاً میزان ارتفاع کوهستان در افزایش دید و دیده‌بانی منطقه تأثیر به‌سزایی دارد، و ثالثاً اینکه این عوارض مورفولوژیکی تأثیر مثبتی در پنهان شدن و پوشش نیروهای نظامی دارد و نگهبان را از دید و تیر مستقیم دشمن در امان نگه می‌دارد. در واحد دشت، در چشم‌اندازهای بیابانی که عملاً عاری از پوشش گیاهی هستند، امکان استتار نیروهای مسلح و تأسیسات نظامی اندک است. این

نواحی میدان آتش مناسبی برای سلاح‌هایی فراهم می‌سازند که گلوله‌های آن‌ها خط سیر مستقیم دارد و معمولاً در صحرا به حداکثر برد خود می‌رسند. دیده‌بانان هوایی که برای دید با چشم غیرمسلح و نیز برای حسگرهای خود به هوای صاف نیاز دارند، در صحرا به راحتی می‌توانند بسیاری از هدف‌های ثابت، بالگردهای با سطح پایین پرواز و نیز ستون‌های خودروها را ردیابی کنند. به حداقل ارتفاعات و دشت، دشت‌سر می‌گویند. نیروهای نامنظم زمانی که از دشت به سوی کوهستان و ارتفاعات در حرکت هستند، آسیب‌پذیری بیشتری دارند. دلیل آن نیز شیب کم دشت‌سرها و پوشش گیاهی اندک آن است. بارندگی‌های شدید نیز موجب سیل و آسیب‌پذیری آن‌ها می‌گردند. با اوضاع یادشده دشت‌سرها محل مناسبی برای استقرار و حرکت چریک‌ها نیستند؛ خصوصاً اگر شیب دامنه‌ها به سمت دشمن باشد. در این میان آبراهه‌ها نیز برخلاف کوه‌ها، که با معابر ثابت خود اثرشان همیشه یکسان است، همیشه یک مانع مستحکم و مطمئن محسوب نمی‌شوند. با این حال یکی از عوامل تعیین‌کننده بی‌ثباتی محیط، آب‌های جاری و نحوه جریان آن‌ها است، که در بعضی موارد در ایجاد ناپایداری نیز از برتری خاصی برخوردار هستند. اما نمی‌توان علل بی‌ثباتی را صرفاً در نوع عمل آن جستجو کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

تاریخ جنگ‌ها نشان داده که عوارض طبیعی از وسیع‌ترین تا کوچک‌ترین مقیاس سرزمینی در سطح استراتژیکی و تاکتیکی، رویکردی اثرگذار بر دفاع سرزمینی به دنبال دارد. عوامل محیطی اساساً این الگو را ایجاد می‌کنند که نیروهای نظامی باید بر اساس آن بیاندیشند، طرح‌ریزی نمایند و تصمیم بگیرند تا بهترین استراتژی را انتخاب و اجرا نمایند.

کشورهای واقع در یک حوزه جغرافیایی، به حکم مؤلفه‌هایی همچون جغرافیا، تاریخ، اقتصاد و فرهنگ بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و از هم تأثیر می‌پذیرند. نگاه عمیق به تحولات جمهوری اسلامی ایران و پاکستان نشان می‌دهد که این دو کشور به علت همسایگی، مسائل تاریخی، فرهنگی، زبانی و دینی از یکدیگر متأثر بوده‌اند، و به‌طور کلی محیط امنیت ملی ایران در شرق، منطقه‌ای بی‌ثبات و پر آشوب قلمداد می‌شود.

شرایط توپوگرافی و پستی و بلندی سطح زمین، و به‌عبارتی عوارض ژئومورفولوژیکی زمین، تحت تأثیر عوامل به‌وجودآورنده آن‌ها متنوع و متعدد هستند. بر اساس نقشه توپوگرافی منطقه مورد مطالعه و بررسی‌های میدانی، تحت تأثیر فرم و فرآیند می‌توان به نقش واحد کوهستان، آبراهه‌ها و دشت در امتداد مرز ایران و پاکستان اشاره کرد که می‌تواند تأثیر مثبت و یا بعضاً منفی بر امنیت مرز و به تبع آن نواحی مجاور مرزی و کشور داشته باشد. سختی تردد و عدم امکان استفاده از خودروهای معمولی و سبک در محدوده ارتفاعات توسط نیروهای بیگانه و مهاجم، و یا حتی عابران غیرمجاز و نفوذی، مشرف بودن نقاط مرتفع بر اراضی و نواحی

اطراف، به‌ویژه نقاط سوق الجیشی منطقه جهت استقرار پاسگاه‌ها و دیده‌بانی به‌ویژه در منطقه بلوچستان ایران و همچنین ایالت بلوچستان پاکستان، از نکات مثبت تأثیرگذار بر امنیت مرزی قلمداد می‌شود. تحقیقات روزبه گل افشانی و کیانی (۱۳۹۶) تحت عنوان «تحولات داخلی پاکستان و تأثیر آن بر تحولات مرزی این کشور با جمهوری اسلامی ایران» و ابراهیم زاده (۱۳۹۹) با عنوان «تحولات ژئوپلیتیکی و امنیت مرزها با تأکید بر جنوب شرق ایران» نیز مؤید این مطلب است. از طرفی پاکستان دارای مرزهای باز و بدون کنترل با کشورهای جمهوری اسلامی ایران، هند، افغانستان و چین است. به‌همین دلیل با چالش‌های جدی در کنترل مواد مخدر روبرو است. پاکستان به‌عنوان جولانگاه قاچاقچیان حرفه‌ای و بین‌المللی شناخته می‌شود. وجود مناطق قبایلی خود مختار مانند «خیبر»، «سرحد» و «مند»، باعث شده تا لابراتوارهای متعددی برای تولید و تبدیل مواد مخدر در این کشور فعال باشند. در مناطق یاد شده انواع مواد مخدر، سلاح و مهمات به صورت آزاد خرید و فروش می‌شود. این شرایط، موجب به‌وجود آمدن چالش‌های عمده‌ای در مرزهای ایران و پاکستان شده است. کوهستانی بودن و برخورداری از نقاط صعب العبور و مستعد برای کشت خشکاش در این محدوده از پاکستان، عامل تمرکز آزمایشگاه‌های هروئین‌سازی در این نواحی است. به‌همین دلیل این منطقه، بارانداز قاچاقچیان بین‌المللی است که به‌دلیل ضعف دولت مرکزی پاکستان در برخورد با آنان، به منطقه‌ای امن برای افراد شرور و قاچاقچیان تبدیل شده است، و تهدیدات متعددی را برای منطقه و امنیت ملی ایران به‌وجود آورده است. نتایج تحقیقات ابراهیم زاده و همکاران (۱۳۹۵) با عنوان «آمایش ژئوپلیتیکی و ژئوکانومیک منطقه مرزی جنوب شرق کشور و راهبردهای توسعه آن، مطالعه موردی استان سیستان و بلوچستان» و وریج کاظمی (۱۳۹۹) با موضوع «بررسی ریشه‌های بحران امنیتی در جنوب شرق ایران متأثر از مرز مشترک با پاکستان» نیز این امر را تأیید می‌کند.

عوارض و پدیده‌های طبیعی در عملیات‌های نظامی و انتظامی نقش مؤثری دارند. وجود دشت و یا ناهمواری‌های موجود در مناطق مرزی نیز در تأمین امنیت مرزها نقش اساسی دارند. وجود ارتفاعات در حاشیه مرزهای یک کشور با توجه به اشرافی که به خاک کشور همسایه ایجاد می‌کند، از نظر عملیات نظامی در مقیاس بزرگ و در مقابل نیروی مهاجم دشمن از اهمیت زیادی برخوردار است. در بحث مدیریت و کنترل مرز ما با تردد غیر قانونی افراد و قاچاق سلاح، مواد مخدر و کالا توسط افراد یا گروه‌های کوچک مواجه هستیم. از این‌رو کارکرد عوارض طبیعی زمین، وضعیت ارتفاعات و دشت‌های مرزی برای نیروهای مرزبانی متفاوت از عملیات گسترده نظامی و نیروهای نظامی است. مناطق مرتفع، تأثیرات متفاوتی بر امنیت و توسعه کشورها دارند. وجود ناهمواری در یک کشور و نحوه استقرار آن، وحدت جغرافیایی کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد. آشکار است که وجود موانع و سدهای فیزیکی از قبیل رشته کوه‌ها، بیابان‌ها و باتلاق‌ها می‌توانند موانع جدی در توسعه ارتباطات باشند و فواصل عملکردی آن‌ها را به‌طور قابل ملاحظه‌ای افزایش دهند. از منظر جغرافیای نظامی، اراضی مرتفع، سرزمین هموار یا مسطح و مناطق دارای فرورفتگی، هر یک به‌طور منحصر به فردی بر توان و استعداد نیروی هوایی و زمینی برای آزادی عمل و قدرت مانور، تعیین اهداف، اجرای آتش مؤثر، هدایت عملیات غیررزمی، هماهنگی اقدامات و تدارک پشتیبانی لازم در سطوح مختلف استراتژیکی، عملیاتی و تاکتیکی تأثیر می‌گذارند. در واقع مناطق مرتفع و ناهمواری‌ها، از زمان‌های گذشته دارای ارزش سیاسی-نظامی بوده‌اند. از منظر عوامل جغرافیای طبیعی، توپوگرافی زمین و اشکال و واحدهای مورفولوژیکی، از عوامل اصلی ایجاد گریزگاه‌ها، کمین‌گاه‌ها، دیدگاه‌ها، موانع، محورهای ارتباطی، نقاط اختفاء و پوشش و ... در مرزها تلقی می‌شوند که باعث بهره‌برداری نیروهای امنیتی و در طرف مقابل ناقضان قوانین مرزی، قاچاقچیان، اشرار، معارضین و گروه‌های تروریستی برای رخنه به قلمرو کشور و ایجاد ناامنی در مناطق مرزی می‌گردد. در مأموریت مرزبانی، طی یک تقسیم‌بندی می‌توان مرزها را به مرزهای کوهستانی، رودخانه‌ای، ساحلی و دشتی و جلگه‌ای تقسیم نمود. ژئومورفولوژی در سازمان‌های نظامی و انتظامی برای تجهیز به موقع مناطق جنگی، مکان‌یابی تسلیحات و مهمات، پایگاه‌ها، پادگان‌ها، استقرار و تحرک نیروها اعم از پیاده، زرهی، مکانیزه (در محیط‌های ساحلی دریایی؛ عملیات آبی-خاکی)، رودخانه‌ها و خشکی‌ها (دره‌ها، خط الرأس‌ها، سرزمین‌های مسطح) جایگاه ویژه‌ای دارد. طول بالغ بر ۶۱۳ کیلومتر مرز خشکی ایران و پاکستان، از ملک‌سیاه‌کوه شروع و از مشرق رباط، میرجاوه و خاش عبور کرده و به رود تهلاب متصل می‌شود، و سپس از شمال و مشرق کندی گذشته و به سیاه‌کوه رسیده و از آن‌جا تا مقابل تپه کورکیان به سمت جنوب امتداد یافته، با رود ماشکل تلاقی کرده و در مسیر رودخانه به سمت غرب رفته و با گذر از عرض رودخانه در شرق بندر گواتر، به دریای عمان منتهی می‌شود. با استناد به

شکل شماره (۵) که طبقات ارتفاعی منطقه مورد مطالعه را نشان می‌دهد، سطح امنیت مرزها در مناطق کوهستانی ملک‌سیاه‌کوه، سیاه‌کوه و تپه کورکیان بالاتر از مناطق دیگر مرزی بوده و از منظر وقوع جرائم، کم‌ترین جرائم در حوزه ترددهای غیرمجاز مرزی و قاچاق را دارد. به‌علت پرشیب بودن منطقه عبور مرزی و دور بودن سکونت‌گاه‌های روستایی از نوار مرز، تخلفات به کمترین حد ممکن کاهش پیدا کرده است. اما پیچیدگی و نامنظم و صعب‌العبور بودن ارتفاعات مرزی منطقه، فرصت خوبی برای فعالیت گروه‌های مسلح تروریست فراهم نموده است. اکثر نفرات این گروه‌ها که از سکنة مناطق مرزی هستند، با شناخت مناسب از وضعیت جغرافیایی منطقه مرزی، اقدام به شناسایی نقاط کلیدی، گریزگاه‌ها، مخفیگاه‌ها و کمین‌گاه‌ها در مناطق مرزی نموده، و با اتخاذ تاکتیک جنگ چریکی اقدام به طراحی و اجرای عملیات علیه نیروهای امنیتی مرزی می‌نمایند. در محدوده مرزی زاہل (شمال شرق منطقه مورد مطالعه) و محدوده مرزی میرجاوه (جنوب شرق منطقه مورد مطالعه)، اراضی پست و کم‌ارتفاع، زمینة ترددهای غیرمجاز مرزی برای قاچاقچیان و تروریست‌های معارض را فراهم کرده است که عمده نامنی منطقه را نیز طی سال‌های اخیر در این نواحی شاهد بوده‌ایم که لازم است مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گیرد.

در جمع‌بندی کلی می‌توان اذعان کرد که عوامل مختلفی نظیر اختلافات ارضی، طولانی بودن مرزها، قرابت زبانی، قومی و مذهبی ساکنان دو سوی مرز و تحرکات ضد ملی آن‌ها، رخنه عوامل دشمن و شرارت‌های مرزی که در محدوده مرز ایران و پاکستان به دفعات مکرر امنیت و ثبات مرزی را به خطر انداخته است. به‌همین دلیل لازم است با اقداماتی نظیر انسداد مرزها از طریق احداث کانال، دیوار، افزایش پاسگاه‌ها و برجک‌های دیده‌بانی و مراقبت‌های الکترونیکی، زمینة افزایش امنیت مرزی در این محدوده را تقویت نماید. و در نهایت ورزش بادهای شدید به‌ویژه در دوره گرم سال، تحت تأثیر شکل‌گیری و ورزش بادهای ۱۲۰ روزه و تشکیلات سست و منفصل سطح زمین، به‌ویژه در سطوح کم‌ارتفاع و واحد دشت، زمینة جابه‌جایی ماسه‌های روان، کاهش دید افقی، آلودگی هوا و حتی مسدود شدن محورهای مواصلاتی و کندی تردد وسایل حمل و نقل را فراهم می‌کند. محدوده مطالعاتی این پژوهش، یکی از معدود مناطق ایران است که تقریباً هر سال تحت تأثیر سیستم‌های مونسون تابستانی، بارش‌های رگباری و سیل آسا دریافت می‌کند و شرایط توپوگرافی منطقه، زمینة بروز سیلاب را افزایش می‌دهد، و همه این موارد سبب تشدید اختلال در تأمین امنیت مناطق مرزی محدوده مورد مطالعه می‌شود.

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی. (۱۳۹۹). تحولات ژئوپلیتیکی و امنیت مرزها با تأکید بر جنوب شرق ایران، فصلنامه محیط راهبردی، ۴(۱)، ۱۸۴-۱۴۷.
- ابراهیم‌زاده، عیسی، موسوی، میرنجف، باقری کشکولی، علی. (۱۳۹۵). آمایش ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی مناطق مرزی جنوب شرق کشور و راهبردهای توسعه آن، مطالعه موردی: استان سیستان و بلوچستان. نشریه جغرافیا و توسعه، ۱۴(۴۲)، ۱-۲۶.
- اخباری، محمد، نامی، محمد حسن. (۱۳۹۳). جغرافیای مرز با تأکید بر مرزهای ایران، چاپ سوم، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- اخباری، ملیحه، زرقانی، سیدهدادی، مینائی، مسعود. (۱۳۹۹). بررسی میزان تأثیر عوامل طبیعی در امنیت مرزهای شرقی ایران با استفاده از سنجش از دور (نمونه موردی منطقه مرزی خراسان رضوی-افغانستان)، آمایش سیاسی فضا، ۲(۳)، ۱۹۱-۲۰۷.
- افتخاری، اصغر. (۱۳۸۱). مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- امینی قشقایی، داود. (۱۳۹۹). تحلیلی بر شاخص‌های جغرافیای طبیعی موثر در امنیت مرزهای ج.ا. ایران با تأکید بر مرزهای شمال غربی کشور، علوم و فنون مرزی، ۹(۳۵)، ۵۹-۱۰۰.
- بهرامی جاف، ساجد، صالح آبادی، ریحانه، شیوارک، رحیم. (۱۴۰۱). ارزیابی نقش تقسیمات کشوری در اجرای برنامه‌های آمایش سرزمین استان آذربایجان غربی. برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۴۷، ۷۷-۹۴.
- پناهی، حمید، امینی، داود، اصائلو، علی. (۱۳۹۶). مقدمه‌ای بر جغرافیای امنیتی مرز، تهران: دانشگاه علوم انتظامی امین.
- پیشگاهی فرد، زهرا، میرزاده کوهشاهی، مهدی. (۱۳۹۳). تبیین عوامل موثر در بحران‌زایی و مدیریت مرزهای ایران و پاکستان، جغرافیا و توسعه، ۳۶، ۸۰-۸۶.

- پيله ور، جعفر. (۱۳۸۵). سازمان و وظایف مرزبانی، تهران: دانشگاه علوم انتظامی.
- جان‌پرور، محسن، بهرامی جاف، ساجد، صالح آبادی، ریحانه، دوستمرادی، حامد. (۱۴۰۰). تحلیل و سطح‌بندی پارامترهای مرزی مؤثر بر امنیت و توسعه شهرهای مرزی (نمونه موردی: شهر جوانرود)، آمایش سیاسی فضا، ۳(۱۰)، ۷۰-۸۰.
- جلالیان، سیداسحاق. (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء امنیت پایدار مناطق مرزی مطالعه موردی: شهرستان مرزی سردشت. پژوهشنامه مطالعات مرزی، ۷(۴)، ۶۱-۸۶.
- جوانشیری، مژده، عندلیب، علیرضا. (۱۴۰۱). آمایش مناطق مرزی و تدوین راهبردهای توسعه در منطقه مرزی تایباد، علوم جغرافیایی (جغرافیای کاربردی)، ۲۵(۱۲)، ۱۰۰-۱۲۰.
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۲). جغرافیای سیاسی ایران، تهران: سمت.
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۶). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، چاپ پنجم، مشهد: پاپلی.
- حجازی، سید اسداله، رضایی مقدم، محمدحسین و بهرام‌آبادی، بهروز. (۱۴۰۰). ارزیابی شاخص‌های ژئومورفولوژی نظامی منطقه جاسک و تاثیر آن بر پهنه‌بندی دفاع سرزمینی، مدیریت نظامی، ۸۳، ۱۱۵-۱۳۲.
- حزبای، خالد، شهابی، روح‌الله، کریمی فرد، حسین و عبدالخانی، لنا. (۱۴۰۱). نقش عوامل زیست‌محیطی بر امنیت جمهوری اسلامی ایران در دهه اخیر با تاکید بر رودخانه مشترک مرزی هیرمند، مطالعات سیاست بین‌الملل، ۲(۲)، ۹-۳۷.
- حمزه، فرهاد و رنجبرکلور، علی. (۱۳۸۹). تحلیل ژئوپلیتیکی روابط ایران و پاکستان و تاثیر آن بر امنیت نواحی مرز شرقی، فصلنامه جغرافیا، ۴(۱۵)، ۴۷-۶۳.
- حنفی، علی، بیات، حمیدرضا، نعمتی، امیرحسین. (۱۳۹۷). ارزیابی تاثیر عوامل جغرافیایی بر دفاع غیرعامل در مناطق مرزی ایران و افغانستان، با تاکید بر مکان‌یابی مراکز نظام، مدیریت نظامی، ۱۹(۳)، ۶۰-۳۳.
- رجایی، حسن. (۱۳۸۸). بررسی تردهای غیرمجاز در مرزهای استان خراسان شمالی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده فرماندهی و ستاد دانشگاه علوم انتظامی تهران.
- روزبه گل افشانی، عبدالله، کیانی، جواد. (۱۳۹۶). تحولات داخلی پاکستان و تاثیر آن بر تحولات مرزی این کشور با جمهوری اسلامی ایران، مطالعات سیاسی، ۹(۳۶)، ۱۸۵-۲۰۲.
- زرقانی، سید هادی، اعظمی، هادی، لطفی، امین. (۱۳۹۲). بررسی شیوه‌ها و سیاست‌های مدیریت مرزها و نقش آن در امنیت مرز نمونه موردی: مرزهای شرقی ایران (خراسان رضوی - افغانستان)، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۱(۱)، ۸۳-۱۱۱.
- زنگی، حسین. (۱۳۸۹). مرز و مرزبانی از دیدگاه امام علی(ع)، تهران: معاونت آموزشی ناجا.
- ستاره، جلال، شاهین سید اسماعیل، علی پور، حسین. (۱۳۹۲). بررسی تاثیر عوامل جغرافیایی بر امنیت مرزها (مورد مطالعه: منطقه مرزی گرمی)، پژوهشنامه مطالعات مرزی، ۱، ۱۴۹-۱۶۹.
- شکوئی، حسین. (۱۳۹۲). فلسفه جغرافیا، چاپ شانزدهم، تهران: گیتاشناسی.
- شوازی، علی عباس. (۱۳۸۶). رابطه جغرافیا و امنیت با تاکید بر نقش و کار ناجا، دانش انتظامی، ۹(۴)، ۶۱-۸۴.
- عزتی، عزت‌الله. (۱۳۷۷). ژئوپلیتیک، تهران: سمت.
- کریمی، مرتضی، شاه زیدی، سمیه سادات، جعفری، ابراهیم. (۱۳۹۸). بررسی تاثیر توپوگرافی بر دفاع سرزمینی مطالعه موردی: محور استراتژیک قصرشیرین-کرمانشاه، اطلاعات جغرافیایی، ۲۸(۱۰۹)، ۲۳۹-۲۵۷.
- لطفی، حیدر، موسی زاده، حسین. (۱۳۹۷). واکاوی نقش عوامل طبیعی بر امنیت مرزهای ایران با تاکید بر استان خراسان شمالی با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، ۱۰۷-۱۳۴.
- مجتهد زاده، پیروز. (۱۳۷۷). مرزهای شرقی ایران، فصلنامه گفتگو، ۲، ۲۵-۴۰.
- محمدی، حمیدرضا، احمدی ابراهیم. (۱۳۹۷). امکان‌سنجی هم‌گرایی ایران - پاکستان (با تاکید بر گزینه رقیب هند)، مطالعات شبه‌قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۰(۳۴)، ۲۵۵-۲۷۶.
- معتمد، احمد، مقیمی، ابراهیم. (۱۳۷۸). کاربرد ژئومورفولوژی در برنامه‌ریزی، تهران: سمت.

مهکویی، حجت. (۱۳۹۷). تحلیلی بر نقش مرزهای خط‌چین زمینی بین المللی در مناقشات میان کشورها در قلمروهای اسلامی، مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۷(۲)، ۱۱۵-۱۴۱.

موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب. ۱۴۰۳. <https://sahabmap.com>.

موسوی، میرنجف، بارانی، کاظم، تک روستا، مریم و بهرامی جاف، ساجد. (۱۴۰۰). شاخص‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک مؤثر در آمایش مناطق مرزی (مورد مطالعه: استان کرمانشاه) مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی، ۳(۱)، ۹۳-۱۰۹.

میرزائی کهق، علی، سخاوت بنیس، علیرضا، قربانی، ابراهیم. (۱۴۰۲). شناسایی شیوه‌های نوین پایش مرز با تاکید بر فناوری، علوم و فنون نظامی، ۱۹ (۶۶)، ۴۱-۶۱.

مینایی، مهدی. (۱۳۸۳). مقدمه‌ای بر جغرافیای سیاسی ایران، چاپ دوم، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی امور خارجه.

وریج کاظمی، مریم. (۱۳۹۹). بررسی ریشه‌های بحران امنیتی در جنوب شرق ایران متأثر از مرز مشترک با پاکستان، جغرافیا و روابط انسانی، ۳(۳)، ۲۰۵-۲۲۰.

یاری، احسان، اسفندیاری، مهدی. (۱۳۹۶). تحلیل عوامل ژئوپلیتیک مؤثر در تکوین مرزهای شرقی و جنوب شرقی ایران، علوم و فنون مرزی، ۲۱، ۶۵-۹۶.

Druck, D. (2023). The rise, fall and rebirth of territorial defense. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 6(1).

Fornůsek, M., & Bartoszewicz, M. G. (2022). The Study of the Polish Territorial Defense Force: Historical Insights and Policy Considerations. *The Journal of Slavic Military Studies*, 35(1), 30-52.